

Economie examen HAVO 2023 – tijdvak 1

Aanbevelingen voor de correctie, als aanvulling op het correctievoorschrift (CV) van het CvTE

Opmerkingen:

- *formeel is/blijft het correctievoorschrift van het CvTE leidend;*
- *nadrukkelijk zij gewezen op art. 3.3 van het CV; het correctievoorschrift geeft veelal voorbeeldantwoorden*

Opgave 1 – Brood op de Plank

Vraag 1

Verzoek aan CvTE om mogelijke antwoorden bij onderdeel (1) te bezien.

Is “particuliere” ook juist?

Antwoord CvTE:

Bij vraag 1 eerste scorepunt is ‘sociaal’ het juiste antwoord, omdat in loondienst werkende werknemers verplicht verzekerd zijn tegen arbeidsongeschiktheid.

Vraag 2

De berekening is doorslaggevend voor het behalen van de scorepunten.

Vraag 3

- Bij het beantwoorden van deze vraag móet bron 1 gebruikt worden om scorepunten te halen.
- Antwoorden die leiden tot nivellering zijn onjuist
- Antwoorden met redeneringen via premiebetalingen leiden meestal tot nivellering en zijn in dat geval dus onjuist.
- Indien het bewijs van denivellering is geleverd, is een verwoording van denivellering niet noodzakelijk voor het behalen van het maximum aantal punten.
- Een ander voorbeeld van een juist antwoord is:
(oorzaak - voor eerste deelscore):
Een vergelijking tussen de mate waarin zzp'ers een aov hebben, waarbij aangegeven dat dat lager ligt bij de lagere dan de hogere inkomensgroepen
of
De mate waarin zzp'ers geen aov hebben, waarbij aangegeven dat dat hoger ligt bij de lagere dan de hogere inkomensgroepen).
(gevolg - voor tweede deelscore):
Hierdoor bij arbeidsongeschiktheid de lagere inkomensgroepen hun inkomen sterker zien dalen dan de hogere inkomensgroepen.

Vraag 4

- Antwoorden via premies zijn onjuist en leiden tot 0 scorepunten.
- Eerste deelscore:
De essentie is, dat werknemers allemaal een uitkering krijgen en zzp'ers niet.
- Tweede deelscore:
"uit eenzelfde inkomensklasse" is een herhaling van een deel van de vraag.

Vraag 5

- Diverse antwoorden zijn mogelijk, voor zover in overeenstemming zijn met artikel 3.3.
- Er moet een verband aangegeven worden tussen het broodfonds en de drie genoemde economische begrippen.
- Bij alle drie de economische begrippen kan de leerling als antwoord benoemen dat deelnemers elkaar kennen / elkaar vertrouwen en er sprake is van een sociale norm of sociale druk.

Vraag 6

- Een mogelijke alternatieve berekening is:
 $24 \times 10 = \quad \text{€ } 240,-$
 $\quad \quad \quad \quad \quad \text{€ } 225,-$
 $2 \times 50 \times 24 = \underline{\text{€ } 2.400,-}$
 $\quad \quad \quad \quad \quad \text{€ } 2.865,-$
- Als in bovenstaande berekening 2700 ($112,50 \times 24$) staat in plaats van 2400, dan zijn deelscores 2 en 3 niet behaald.
- Tweede deelscore:
Antwoorden waarbij gedeeld wordt door 49 of 48 (in plaats van 50) kunnen ook het scorepunt opleveren, vanwege de zinsnede "Wie ziek is... van de anderen om van te leven". (Let daarbij dan op doorwerking bij de 3^e deelscore).

Opgave 2 – Wokakkoord

Vraag 7

- Een antwoord, waarbij een opgeleide kok niet (meer) gaat werken voor een Aziatisch restaurant (dus niet meer werkt binnen de sector van Aziatische restaurants) is ook juist voor de eerste deelscore.
- Essentie is, dat de investering in de omscholingstrajecten niet terugverdiend kan worden (door de sector Aziatische restaurants).
- Een antwoord, waarbij uitgegaan wordt van de verzonken kosten van een individuele kok, kan ook juist zijn.

Vraag 8

Essentie is, dat het vraagoverschot / aanbodtekort in stand blijft, waardoor de lonen zullen/kunnen stijgen.

Vraag 9

Geen opmerkingen.

Vraag 10

Eerste deelscore:

Een mogelijke alternatieve berekening is:

$$44.640 - 40.500 = 4.140$$

$$10.500 + 4.140 = 14.640$$

Vraag 11

- Alternatieve antwoorden anders dan via prijselasticiteit zijn ook mogelijk. Denk aan hierbij aan ontwikkelingen (binnen de context), die de afzet bevorderen als gevolg van dalende gemiddelde loonkosten. Dan loopt de redenering niet via een prijsdaling, maar via een stijging van de winstmarge, wat mogelijkheden geeft voor bijvoorbeeld marketingactiviteiten, zoals promotie.
- Tweede deelscore:
  - Relatief is essentieel.
  - Relatief kan ook verwoord worden als procentueel of verhoudingsgewijs.

Vraag 12

Let op: doorwerkfouten niet mogelijk (er staat niet 'een voorbeeld van een juist antwoord' in het CV).

Opgave 3 – Auto van de zaak

Vraag 13

- Verzoek aan CvTE om vraagstelling te bezien:
Naar ons idee wordt niet gevraagd om het eerste deelantwoord.

Antwoord CvTE: Er is een aanvulling in voorbereiding
(Publicatie via examenblad.nl wordt dinsdag verwacht)

- Essentie is keuze van het type auto (op basis van CO₂-uitstoot) of wel / geen auto.
“Minder rijden” is onjuist.

Vraag 14

Verzoek aan CvTE om vraagstelling te bezien:
Kan structurele groei gelezen worden als blijvende groei?

Antwoord CvTE:
zie syllabus H 2.1, waar expliciet aangegeven wordt dat structurele groei betrekking heeft op de ontwikkeling van de aanbodzijde van de economie.

Op basis van de reactie van het CvTE:
Antwoorden die alleen maar betrekking hebben op de conjunctuur zijn onjuist.

Vraag 15

Verzoek aan CvTE om vraagstelling te bezien:
Er wordt gevraagd om het maken van een berekening, niet om het noteren van een de afweging bij de keuze van de auto.

Antwoord CvTE: Er is een aanvulling in voorbereiding.
(Publicatie via examenblad.nl wordt dinsdag verwacht)

Opgave 4 – Een historisch lage rente

Vraag 16

Verzoek aan CvTE om het correctiemodel te bezien:

Nu is “bij gelijkblijvende productie” (ceteris paribusvoorwaarde) doorslaggevend voor de tweede deelscore (in tegenstelling tot vorig jaar). Is dat wenselijk?

Antwoord CvTE:

Gelijkblijvende productie is essentieel om bij toenemende bestedingen een toenemende inflatie te kunnen krijgen. Zonder deze voorwaarde is de relatie tussen bestedingen en inflatie niet aanwezig.

Op basis van de reactie van het CvTE

geldt voor de tweede deelscore:

Redeneringen via overbesteding kunnen juist zijn.

Vraag 17

- Een antwoord via de structuurzijde van de economie kan ook juist zijn. Denk aan: Verwachte deflatie leidt wellicht tot dalende winstmarges, daardoor zal er minder geïnvesteerd worden. Deze afnemende investeringen leiden tot een geringere toename van de kapitaalgoederenvoorraad.
- Sparen kan in deze context niet worden gezien als een verwoording van ‘stellen hun aankopen uit’.
- Een ander voorbeeld van een juist antwoord: Verwachte deflatie leidt wellicht tot dalende winstmarges, daardoor zal er minder geïnvesteerd worden, waardoor de effectieve vraag afneemt en de productie afneemt.
- Tweede deelscore:
  - (reëel) BBP kan worden gelezen als productie.
  - (reëel) BBP / productie is dé maatstaf voor het meten van economische groei.

Vraag 18

Ander voorbeeld van een juist antwoord:

(eerste deelscore)

De rente van de ECB daalt, daardoor wordt lenen goedkoper om daarmee innovatieve investeringen te kunnen doen of infrastructuur te kunnen verbeteren,

(tweede deelscore)

dat leidt tot verbeterde kwaliteit en/of lagere (kost)prijs, waardoor de internationale concurrentiepositie (EMU) verbetert (t.o.v. de VS).

Vraag 19

- Antwoorden, waarbij wordt uitgegaan van jongeren kunnen ook juist zijn.
- Tweede deelscore:

Antwoorden via de vraagzijde van de vermogensmarkt kunnen ook juist zijn.

  - Een eerste voorbeeld van een juist antwoord: 55-plussers hebben (relatief) meer vermogensopbouw, lenen dus minder, hierdoor neemt bij het groeiend aandeel 55-plussers de vraag op de vermogensmarkt af, waardoor de rente (relatief) laag is.
  - Een tweede voorbeeld van een juist antwoord: Jongeren hebben een (relatief) lage vermogensopbouw, dus lenen meer. Maar aangezien het aandeel jongeren daalt, neemt de totale vraag op de vermogensmarkt toch af, waardoor de rente (relatief) laag is.

Opgave 5 – Olieprijzenoorlog in het vat

Vraag 20

- Alleen het gegeven antwoord in het correctievoorschrift kan als juist beoordeeld worden (er staat niet boven "voorbeeld van een juist antwoord" in het voorschrift).
- Indien een leerling "een groot deel van de industrie tijdelijk stilgelegd" citeert, noemt dan de essentie van de genoemde zin. Daarmee kan het scorepunt worden toegekend.
- Alleen de eerstgenoemde zin van het gegeven antwoord mag beoordeeld worden.

Vraag 21

- De conclusie marktvorm homogeen oligopolie of heterogeen oligopolie kan als juist beoordeeld worden. Let op: dit zijn varianten van de marktvorm oligopolie.
- Homogeen / heterogeen product zijn daarmee geen juiste voorbeelden van onderscheidende kenmerken van oligopolie en levert daarmee geen scorepunt op.

Vraag 22

- Een antwoord, waarbij gebruik gemaakt wordt van de best-responsemethode, kan juist zijn.
- Tweede deelscore:
Uit het antwoord moet blijken, dat het resultaat suboptimaal is voor beide partijen. Dit kan door het noemen van de cel rechtsonder.

Vraag 23

Prijselasticiteit kan ook verwoord worden door het correct benoemen van de verhouding tussen de prijsverandering en afzetverandering.

Vraag 24

Tweede deelscore:

30 x 1,3 is niet juist en levert dus 0 scorepunten op voor dit deelantwoord.

Vraag 25

- [Verzoek aan CvTE om vraag te bezien: Is dit opgenomen in de syllabus?](#)

Antwoord CvTE:

Deze vraag past bij D 7.4 en in enige mate bij D 7.2

- Tweede deelscore:
Een ander voorbeeld van een juist antwoord:
De VS zal blijven produceren om een deel van de constante kosten terug te verdienen.

Vraag 26

Geen opmerkingen.

Vraag 27

- De prijs kan ook dalen door prijsconcurrentie met olieproducten.
- Tweede deelscore:
Een ander voorbeeld van een juist deelantwoord kan zijn:
Hierdoor daalt de vraag naar duurzame energie, door de afzetsdaling daalt de winst (bij een gelijkblijvende prijs); de winstgevendheid kan afnemen via een dalende winstmarge en/of een afname van de afzet.

Opgave 6 – Treinmonopolie

Vraag 28

Geen opmerkingen.

Vraag 29

- Verzoek aan CvTE om correctievoorschrift te bezien:
“De gemiddelde variabele kosten zijn proportioneel variabel” zou volgens ons vervangen moeten worden door “De variabele kosten zijn proportioneel variabel”.

Antwoord CvTE: Er is een aanvulling in voorbereiding.

(Publicatie via examenblad.nl wordt dinsdag verwacht)

- “De variabele kosten zijn proportioneel variabel” kan ook verwoord worden door “De gemiddelde variabele kosten zijn constant/horizontaal”.
- Het verband tussen de hoogte van MK en van GVK moet uitgelegd worden. De redenering van het CV-antwoord loopt van GVK naar MK, maar kan ook andersom gegeven worden: van MK naar GVK.

Vraag 30

- Verzoek aan CvTE om correctievoorschrift te bezien:
In het normantwoord voor de eerste deelscore wordt de afzet genoemd ($Q = 2.000$ miljoen km). Naar ons idee is het niet noodzakelijk om dit te noemen/verwoorden om deze opdracht op te lossen.

Antwoord CvTE: Er is een aanvulling in voorbereiding.

(Publicatie via examenblad.nl wordt dinsdag verwacht)

- Eerste deelscore:
Een juiste marginale analyse ($MO = MK$) is essentieel voor het behalen van de eerste deelscore.
- Tweede deelscore:
Het antwoord € 0,40 zonder marginale analyse ($MO = MK$) levert toch het tweede scorepunt op.

Vraag 31

Een alternatief antwoord waarin gesteld wordt dat er sprake is van de marktvorm oligopolie, kan in uitzonderlijke gevallen verdedigbaar zijn.

De vraagstelling biedt deze mogelijkheid, omdat het in de vraag gaat over ‘de markt’ en niet over ‘de regionale markt’.

Het antwoord van de leerling dient dan wel een specifieke uitleg te geven (bijvoorbeeld aan de hand van een voorbeeld), die past bij de context, en een vergelijking maakt met de werkelijke situatie in Nederland, waarbij de NS (die een landelijke concessie heeft) op bepaalde trajecten concurrerend kan zijn met regionale aanbieders van vervoer.